

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-9-97-5>

УДК 373.3.091.33-028.22:028(477)

Сухопара І.Г., Сантарська І.П.
Київський університет імені Бориса Грінченка

ГРАФІЧНІ ОРГАНІЗАТОРИ ЧИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. В сучасному освітньому процесі початкової школи стають важливими інструменти створення, передачі, відтворення, обробки інформації за допомогою графічних і візуальних образів. Графічні організатори читання розглядаються як способи представлення інформації для її узагальнення, систематизації, класифікації, аналізу художнього твору в графічному вигляді на папері або моніторі. В контексті вимог Нової української школи застосування графічних організаторів на уроках літературного читання в 3-4 класах сприяє: формуванню читацької компетентності; вмінь читати і розуміти прочитане, висловлювати думку, логічно обґрунтовувати позицію, застосовувати емоційний інтелект, співпрацювати в команді; врахуванню освітніх потреб школярів; створенню можливостей для організації роботи в центрах діяльності, зокрема осередку читання.

Ключові слова: графічний організатор читання, когнітивна візуалізація, уроки літературного читання, початкова школа, Нова українська школа.

Sukhopara Iryna, Santarska Iryna
Borys Grinchenko Kyiv University

GRAPHIC READING ORGANIZERS IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Summary. In the modern educational process of primary school, tools for creating, transmitting, reproducing, and processing information with the help of graphic and visual images are becoming important. Cognitive visualization as an educational technology is associated with the use of visual models in the educational process, the use of color, shape, graphics, drawings, animation, which helps to teach students the rational methods of processing, analysis of information and its graphical representation. Graphic organizers are one of the types of cognitive graphics, the essence of which is to develop combined cognitive models of knowledge, which combine symbolic and graphical ways of presenting educational material. The use of graphic organizers in reading lessons in primary school is due to the fact that they activate the thinking process, develop logic, creative imagination, allow to understand the theme, main idea, characters, determine the sequence of events, genre of work, help express their attitudes, thoughts, emotions in relation to what is read, help to systematize, structure information, make it complete. Graphic organizers of reading for the formation of skills of primary school pupils to understand the actual content, theme, main idea of the work, to establish causal links between events, characters, facts, make a plan, model of the work, retell it, identify main and secondary characters, characterize them by deeds, actions, words, explain and understand the motives of their behavior, compare the actions, attitudes, values of literary characters, identify, describe their own feelings, emotions, preferences, attitudes to what is read. In the context of the requirements of the New Ukrainian School, graphic organizers of reading contribute to the formation of reading competence; ability to express one's own opinion, logically substantiate it, constructively manage emotions, cooperate in a team; create conditions for taking into account the educational needs of students; provide opportunities for individual, joint, creative, independent, effective work in the centers of activity of junior schoolchildren.

Keywords: graphic organizer of reading, cognitive visualization, reading lessons, primary school, New Ukrainian school.

Постановка проблеми. Концепцією реформування освіти «Нова українська школа» визначено пріоритети змін освітнього процесу, а саме формування компетентностей здобувачів освіти, орієнтація на потреби учня, вплив освітнього середовища. Для реалізації цих завдань потрібно створити інструменти, які допоможуть здійснювати освітній процес у комфортних для школярів умовах, коли процес набуття знань і формування вмінь стає зрозумілим, захоплюючим, особистісно-значущим для кожного. Такими інструментами можуть виступати засоби когнітивної візуалізації навчального матеріалу, які допомагають візуалізувати навчальний матеріал різними способами, застосовувати цифрові технології для створення, передачі, відтворення, обробки інформації за допомогою графічних і візуальних образів. У Державному стандарті початкової освіти обов'язковими результатами навчання учнів окреслені ті, що сто-

суються роботи з передачею, фіксацією інформації графічно, створенням схем, таблиць, моделей на уроках літературного читання. Включення в освітній процес графічних організаторів читання допомагає активізувати мислення школярів, сприяє формуванню компетентностей, створює умови для групової, парної роботи учнів, враховує індивідуальні потреби здобувачів освіти, що забезпечує реалізацію вимог Нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблеми когнітивної візуалізації присвячені роботи зарубіжних (Т. Бьюзен, Дж. К. Гілберт, Н. Манько, О. Князева, О. Кондратенко) і вітчизняних учених (Д. Безуглий, Л. Білоусова, О. Семеніхіна, А. Юрченко), які звертають увагу на підвищення ефективності подання навчальної інформації шляхом активізації пізнавальних процесів. Питання застосування візуальної графіки і зокрема графічних організаторів

в освітньому процесі висвітлені в напрацюваннях зарубіжних вчених Дж. Борг, М. Ешлер, Д. Кларк, Р. Ленглер, Н. Стренгман, Д. Халперн, Е. Холл. Вітчизняними дослідниками представлені результати роботи з графічними організаторами в процесі вивчення англійської мови старшокласниками (Г. Іванченко, Т. Звягінцева, К. Супрун, В. Смелікова), роботи з іншомовними текстами студентами (Н. Соловійова, Н. Ігнатюк), викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти педагогічного спрямування (О. Брежнева, Н. Гавриш).

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Питання застосування графічних організаторів на уроках світової літератури в старшій школі представлені в напрацюваннях Л. Кривошей, на уроках літературного читання в початковій школі висвітлені в роботах І. Большакової, М. Дулами, на освітніх сайтах для вчителів початкової школи, де описано прийоми роботи з такими інструментами для розвитку критичного мислення учнів. Проте недостатньо висвітлені питання застосування графічних організаторів читання в контексті вимог Нової української школи, а саме формування компетентностей молодших школярів, створення умов для їх спільної роботи, розвитку емоційного інтелекту та інше.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей застосування графічних організаторів на уроках літературного читання в контексті вимог Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Візуалізацію розглядають як «процес демонстрації чогось, який вимагає не лише відтворення зорового образу, але і його конструювання» [4, с. 227]. Візуалізація навчального матеріалу допомагає продемонструвати у динаміці певні характеристики об'єкта/предмета пізнавальної діяльності, активізує процеси мислення школярів, що призводить до появи та привласнення нових знань. Когнітивна візуалізація, як освітня технологія пов'язана з використанням у навчальному процесі візуальних моделей, застосуванням кольору, форми, графіки, малюнків, мультиплікації, що допомагає навчити учнів раціональним прийомом обробки, аналізу інформації та її графічного представлення. Науковці розрізняють «когнітивну графіку», як статичні зображення пізнавального характеру і «когнітивну візуалізацію», як динамічні та інтерактивні зображення [4, с. 228]. Графічні організатори виступають одним із видів когнітивної графіки, суть якої полягає в розробці комбінованих когнітивних моделей подання знань, які поєднують символічний і графічний способи представлення навчального матеріалу. Графічні організатори допомагають школярам аналізувати матеріал, оцінювати й коректувати процес власної пізнавальної діяльності, розглядати різні рішення проблеми, представляти матеріал у графічній формі.

Такі засоби візуалізації будуть доцільними на уроках літературного читання, метою яких є формування читацької компетентності, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку мовленнєво-творчих здібностей здобувачів початкової освіти. Графічні організатори допоможуть досягти учням 3-4 класів обов'язкових результатів навчання з вивчення мовно-літературної освітньої галузі, які визначені у Державному стандарту початкової освіти (2018): «на основі

почутого створює асоціативні схеми, таблиці; на основі тексту створює план, таблицю, модель» [1].

Графічні організатори читання розуміємо як способи представлення інформації для її узагальнення, систематизації, класифікації, аналізу художнього твору/медіатексту в графічному вигляді на папері або моніторі. Графічні організатори читання стимулюють, організують і спрямовують процес мислення, дозволяють визначити тему, головну думку, персонажів твору, послідовність подій, їх взаємозв'язок, жанр твору, сприяють висловленню власного ставлення, думки, емоцій щодо прочитаного, систематизувати, структурувати інформацію, зробити її цілісною. Серед графічних організаторів читання можна визначити такі види, як карти, схеми, таблиці, діаграми.

Розглядаючи цінність графічних організаторів читання в контексті вимог Нової української школи можемо визначити такі аспекти:

- 1) сприяють формуванню читацької компетентності;
- 2) допомагають оволодіти вміннями, які є спільними для всіх компетентностей: уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект; здатність співпрацювати в команді [1];
- 3) створюють умови для врахування освітніх потреб учнів;
- 4) забезпечують можливості для організації освітнього середовища.

Розкриємо детальніше кожний аспект застосування графічних організаторів на уроках літературного читання в початковій школі.

Метою вивчення уроків літературного читання в початковій школі є формування читацької компетентності, яку розуміють як «складне особистісне утворення, яке передбачає володіння індивіда сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, що дають змогу читачеві ефективно взаємодіяти з текстом, повноцінно усвідомлювати літературні твори, їх інтерпретувати, оцінювати, здійснювати пошук у тексті потрібної інформації, проводити діалогову взаємодію з текстом тощо» (В.О. Мартиненко) [2, с. 4]. Складовою читацької компетентності є читацькі вміння і навички, а саме: повноцінне сприймання прочитаних і прослуханих художніх, науково-пізнавальних, навчальних творів; прийоми їх аналізу (розуміння фактичного змісту, теми, основної думки твору, структурний аналіз, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, героями, фактами; усвідомлення основних понять, ознак, явищ природничого, суспільствознавчого змісту; формулювання запитань до тексту, простих висновків; розуміння цілісного змісту та окремих частин, пояснювати, як вони між собою пов'язані; визначити головних та другорядних персонажів, групувати їх за ознакою ставлення до них письменника та власного ставлення тощо [3, с. 6].

З метою формування вмінь молодших школярів розуміти фактичний зміст твору доцільним буде графічний організатор у вигляді схеми «Що? – Де? – Коли? – Хто? – Чому?». Він допоможе учням сконцентрувати їх увагу на визначенні часу, місця основних подій, героїв твору. Для визначення основних складових твору (тема, основна думка, жанр) можна застосувати таблицю 1 «Основні ві-

домості», яка на початку уроку зорієнтує учнів на свідоме усвідомлення прочитаного, а в кінці уроку допоможе зробити висновки. Такий графічний організатор зосереджує мислення молодших школярів на певних об'єктах, допомагає визначити головне і другорядне, впорядковувати думки.

Графічні організатори у вигляді діаграм лінійного або циклічного виду, Фішбоун («Fishbone») сприяють формуванню в учнів початкової школи читацьких вмінь встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, фактами, вчинками персонажів твору, аналізувати його, складати план, переказувати за ним. Такі діаграми в подальшому допоможуть школярам складати власну модель твору, спочатку за зразком, а потім більш творчу, індивідуальну. Графічні організатори такого типу спрямовані на впорядкування, систематизацію інформації, логіку мислення молодших школярів.

Для формування вмінь визначати головних та другорядних персонажів твору, характеризувати їх за вчинками, діями, словами, пояснювати мотиви їх поведінки може бути запропонований графічний організатор у вигляді таблиці 2 «Характеристика персонажів». Він допоможе опрацювати зміст, осмислити інформацію, зробити висновки, стимулювати мислення, розвивати логіку, пов'язувати інформацію з власним життєвим досвідом, збагачувати його.

Формуванню вмінь порівнювати вчинки, ставлення, цінності літературних персонажів, показувати школярам різні способи поведінки в подібних ситуаціях, вчити оцінювати вчинки,

розуміти мотиви поведінки, розкривати різні цінності героїв одного або різних творів доцільною буде графічний організатор читання «Порівняння персонажів» (таблиця 3), де будуть зазначені критерії порівняння. Такий графічний організатор стимулює мислення, активізує процеси аналізу, порівняння, виокремлення головного, дозволяє зрозуміти тему, викликає інтерес до власних роздумів молодших школярів.

Робота з такими графічними організаторами сприяє організації мислення школярів, формуванню вмінь аналізувати прочитаний твір, складити характеристики персонажів, розуміти ставлення автора до прочитаного, виявляти власне ставлення. В той же час, оцінювати й корегувати процес власної навчальної діяльності, розуміючи, що ще потрібно з'ясувати, дізнатися, оцінити, обмірковувати, аргументовано пояснити власну позицію під час обговорення.

Застосування графічних організаторів на уроках літературного читання сприяє розвитку критичного мислення молодших школярів, оскільки такі інструменти спонукають учнів думати над тим, що вони читають, оцінювати, порівнювати власні думки, знання, вміння з прочитаним, здійснювати аналіз «можливо-неможливо», «правда-вигадка».

Для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів важливо вчити учнів визначати, називати, описувати власні почуття, емоції, вподобання, ставлення до прочитаного, помічати і розуміти емоційні стани персонажів твору, причину їх ви-

Таблиця 1

Графічний організатор «Основні відомості про твір»

Автор	Назва	Жанр	Тема	Основна думка	Персонажі

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Графічний організатор «Характеристика персонажів»

Зовнішні ознаки	Персонаж	Вчинки	Риси характеру
Очі			Веселий
Волосся			Добрий
Зріст			Чуйний
Статура			Тактовний
Одяг			Розсудливий

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 3

Графічний організатор «Порівняння персонажів»

	Ставлення до людей	Ставлення до роботи	Риси характеру
Старша донька			
Менша донька			
Мати			

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 4

Графічний організатор «Емоції»

Персонажі/ їх вчинки/події	Позитивні емоції (радість, повага, задоволення, симпатія, ніжність)	Не викликали емоцій	Негативні емоції (сум, заздрість, гнів, розпач, образа, сором, тривога)

Джерело: розроблено авторами

никнення, вираження, реагування та ті або інші події, вчинки, явища, наслідки так реакцій. З цією метою буде доцільною робота з графічним організатором у вигляді таблиці 4 «Емоції». Таблиця допоможе виявити, назвати, зрозуміти ті або інші емоційні стани школярів, встановити їх причину.

З метою розвитку емоційного інтелекту ефективними будуть графічні організатори, де представлені зображення емоційних станів різних дітей, людей, мультиплікаційних персонажів, героїв творів на малюнках, картках, фотографіях, мультимедійній дошці, оскільки така візуалізація викликає у дітей емоції, швидку реакцію на них.

Для формування вмінь співпрацювати в команді можна запропонувати учням спільно заповнювати або створювати графічні організатори читання різних видів (діаграми, моделі, схеми, інфографіка, інтелект-карти). Така спільна робота в групі буде вчити генерувати пошук оригінальних ідей, вислуховувати думку, бачення кожного, обговорювати думки, аргументувати погляди, обирати найкраще рішення, виконувати завдання творчо, враховуючи різні погляди. Робота з таким графічними організаторами активізує творче, асоціативне мислення, сприяє упорядкуванню, структуруванню, редагуванню думок, вчить збирати, обробляти, аналізувати інформацію. Робота над створенням діаграми, інфографіки, ментальної карти, моделі, схеми прочитаного твору дає можливість випробувати себе в різних ролях, виконувати різні завдання, виявляти креативність, оригінальність, відповідальність, практично реалізовувати навички співробітництва, міжособистісного спілкування, взаємодії. Така взаємодія передбачає: міру повноваження (тобі довірили, ніхто окрім тебе не зможе це виконати, від тебе очікують дій, від тебе залежить загальний успіх) і міру відповідальності (від тебе вимагаються зусилля волі, наполегливість, зосередженість, старанність).

Для організації освітнього середовища, зокрема роботи осередку читання доцільно запропонувати самостійну індивідуальну або групову діяльність з графічними організаторами читання. Для індивідуальної роботи корисним буде самостійне ознайомлення з творами різних жанрів, книжками за

попередньо складеними анотаціями, влучними фрагментами, фразами, ілюстраціями, запитаннями, кросвордами і подальшу роботу з графічними організаторами над розумінням, усвідомленням прочитаного. Для групової роботи підійдуть більш творчі завдання щодо створення моделі, схеми, карти, мапи, анонсу, афіши, плакату, обкладинки прочитаного твору. Результатом такої діяльності буде представлення кожною групою учнів свого варіанту виконаної роботи і обговорення всіма результату.

Цінність роботи з графічними організаторами читання полягає також у можливості здійснювати навчальну діяльність учнів з різним рівнем знань, умінь, можливостей і здібностей, освітніми потребами, оскільки можна реалізувати різний рівень виконання завдань, допомоги, складності, творчості під час підготовки вчителем графічного організатора. Такі інструменти актуальні для учнів, які ще не виробили методи ефективної організації навчання, стратегію мислення, потребують допомоги вчителя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Графічні організатори читання, як способи подачі навчального матеріалу для узагальнення, систематизації, класифікації, аналізу художнього твору в графічному вигляді активізують процес мислення, розвивають логіку, творчу уяву, дозволяють зрозуміти тему, головну думку, персонажів твору, його жанр, визначити послідовність подій, сприяють висловленню власного ставлення, думки, емоцій щодо прочитаного, систематизувати, структурувати інформацію, зробити її цілісною. В контексті вимог Нової української школи графічні організатори читання сприяють формуванню читацької компетентності; вмінь висловлювати власну думку, логічно обґрунтовувати її, конструктивно керувати емоціями, співпрацювати в команді; створюють умови для врахування освітніх потреб учнів; забезпечують можливості для індивідуальної, спільної, творчої, самостійної, ефективної роботи в центрах діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці графічних організаторів читання для учнів 3-4 класів для формування читацьких умінь, групової роботи в осередку читання.

Список літератури:

1. Державний стандарт початкової освіти : Постанова кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 № 87 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.09.2021).
2. Мартиненко В. Сутнісні характеристики читацької компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 12. С. 3–7.
3. Мартиненко В. Формування змісту літературного читання молодших школярів: сучасний вимір. *Українська література*. 2011. № 9. С. 5–8.
4. Семеніхіна О.В., Юрченко А.О., Безуглий Д.С. Візуалізація як тренд інноваційного розвитку освіти в Україні. *Збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців* (Київ, 18 травня 2017). Київ, 2017. С. 227–229.

References:

1. Derzhavnyj standart pochatkovoyi osvity: Postanova kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 21 lyutogo 2018 № 87 // Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrayiny». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (accessed 29 Veresень 2021).
2. Martynenko V. (2013) Sutnysni charakterystyky chytaczkoji kompetentnosti molodshyx shkolyariv [Triglycerides plasma level elevation and cardiovascular risk]. *Pochatkova shkola*, no. 12, pp. 3–7.
3. Martynenko V. (2011) Formuvannya zmistu literaturnogo chytannya molodshyx shkolyariv: suchasnyj vymir [Triglycerides plasma level elevation and cardiovascular risk]. *Ukrayinska literatura*, no. 9, pp. 5–8.
4. Semenixina O.V., Yurchenko A.O., Bezuglyj D.S. (2017) Vizualizaciya yak trend innovacijnogo rozvytku osvity v Ukrayini [Triglycerides plasma level elevation and cardiovascular risk]. Proceedings of the *Zbirnyk tez IV Vseukrayinskoji naukovopraktychnoyi konferenciji molodyx naukovciv (Ukrainy, Kyiv, 18 travnya, 2017)*. Kyiv, pp. 227–229.